

Milojev-Ferkó Zsanett*

Az ötvenes és hatvanas évek fiataljainak reprezentációja a Kádár-korszak filmjeiben

*Kurzusexpozé az ELTE szabad bölcsészet
filmelmélet és filmtörténet szakja számára*

A kurzus rövid leírása és tervezett menetrendje

A kurzuson a magyar filmtörténetben megjelent nevelődési narratívát tárgyaljuk a Kádár-rendszer szerzői filmjeiben. Ezen belül is az ötvenes és hatvanas évek fiataljait reprezentáló alkotásokat elemezzük közösen.

Az első órán a filmek elemzéséhez nélkülözhetetlen történelmi kontextus felvázolása, valamint a magyar új hullám, a hetvenes és nyolcvanas évek filmtörténetének a téma szempontjából releváns elemeinek ismertetése történik meg. Ezt követően az elméleti fogalmak tisztázása következik. Definiáljuk a coming-of-age, a nevelődési film, az ifjúsági film és a Bildung fogalmait. Végül a fiatalok Kádár-korszakbeli reprezentációját vizsgáljuk meg az adott filmek interpretációján keresztül.

Az órák tervezett menetrendje

1. Történeti jellegű bevezetés: a Rákosi-diktatúra és a Kádár-korszak társadalmi és politikai kontextusa, filmtörténeti háttér.
2. Elméleti jellegű bevezetés: műfaji meghatározások, generációs megközelítések, társadalomtörténeti kontextus.
Kötelező film: Jancsó Miklós: *Oldás és kötés* (1963)
3. Az ötvenes évek fiataljai az 1964-1970 között készült játékfilmekben I.
Kötelező filmek: Gaál István: *Zöldár* (1965), Sára Sándor: *Feldobott kő* (1968)
4. Az ötvenes évek fiataljai az 1964-1970 között készült játékfilmekben II.
Kötelező filmek: Szabó István: *Apa – egy hit naplója* (1966), Szabó István: *Szerelmesfilm* (1970)
5. Az ötvenes évek fiataljai az 1978-1983 között készült játékfilmekben
Kötelező filmek: Sándor Pál: *Szerencsés Dániel* (1982), Gábor Pál: *Angi Vera* (1978)

---

* Milojev-Ferkó Zsanett az ELTE BTK Filozófiatudományi Doktori Iskolájának Film-, média-, és kultúraelméleti doktori programjának hallgatója. Doktori disszertációját a magyar új hullámban elterjedt felnövekedéstörténetekről írja. Főbb kutatási és érdeklődési területei: kelet-európai új hullámok, nemzedékiség, magyar filmtörténet, fiatalság-konstrukciók, modernizmus, nevelődési film. Elérhetőség: milojev.zsanett@btk.elte.hu

6. Az ötvenes évek fiataljai az 1978-1983, valamint a 1987-1988 között készült játékfilmekben

Kötelező filmek: Mészáros Márta: *Napló gyermekeimnek* (1982), *Napló szerelmeimnek I-II.* (1987)

7. A hatvanas évek fiataljai a magyar új hullám (1963-1969) ideje alatt készült játékfilmekben I.

Kötelező filmek: Szabó István: *Álmodozások kora* (1963), Gaál István: *Sodrásban* (1964)

8. A hatvanas évek fiataljai a magyar új hullám (1963-1969) ideje alatt készült játékfilmekben II.

Kötelező filmek: Bacsó Péter: *Fejlövés* (1968), Herskó János: *Szevasz, Vera!* (1967)

9. A hatvanas évek fiataljai a magyar új hullám (1963-1969) ideje alatt készült játékfilmekben III.

Kötelező filmek: Sándor Pál: *Bohóc a falon* (1967), Rózsa János – Kardos Ferenc: *Gyerekbetegségek* (1966)

10. A hatvanas évek fiataljai a magyar új hullám (1963-1969) ideje alatt és közvetlenül utána készült játékfilmekben

Kötelező filmek: Banovich Tamás: *Ezek a fiatalok* (1967), Mészáros Márta: *Szép leányok, ne sírjatok!* (1970)

11. A hatvanas évek fiataljai a nyolcvanas években készült filmekben

Kötelező filmek: Gothár Péter: *Megáll az idő* (1981), Kovácsi János: *Cha-cha-cha* (1982)

12. Összegzés

A kurzusra várt hallgatók

A kurzust az ELTE BTK Szabad bölcsészet képzésén választható kurzusként hirdették meg. Elsősorban a Filmelmélet és filmtörténet szakirányosok és minorosok érdeklődésére számítunk, de bárki más, a kurzus témája iránt érdeklődő bölcsészhallgatót is várunk!

A kurzus típusa

Az első két órán előadás formájában történik meg a kurzus alapfogalmainak, társadalom-, politika-, film-, intézmény- és formatörténeti kontextusának bemutatása, valamint Jancsó Miklós *Oldás és kötés* című alkotásának mintaelemzése. Ezt követően a diákok prezentációjával egybekötött szeminárium-má válik, melyen a hallgatók egy-egy film elemzését mutatják be az adott társadalmi-kultúrpolitikai-filmtörténeti kontextus összefüggésében, fókuszban a fiatalok felnőtté válásával.

A kurzus témájának részletes leírása

A kurzus során a nevelődési narratíva megjelenését vizsgáljuk meg az ötvenes, valamint a hatvanas éveket ábrázoló, fiatalokról szóló szerzői filmekben. A szeminárium témája azon a megfigyelésen alapul, miszerint a magyar új hullám időszakában a nevelődési történetek vagy felnövekedés-történetek meghatározó narratívái voltak az aranykorként is számontartott filmtörténeti periódusnak. A fiatal rendezőnemzedék színre lépésével, többek között a legendás Máriássy-osztály (pl. Szabó István, Gábor Pál, Elek Judit, Huszárik Zoltán, Kézdi-Kovács Zolt), és korban közel álló alkotók (Gaál István, Sára Sándor) indulásával egy új fejezet kezdődött a magyar film történetében. Ők lesznek az elsők, akik – Makk Károly szavaival élve – „én-filmeket” készíthettek, és tudatosan kezdhettek életműépítésbe¹. A személyesség elterjedéséhez a kádári konszolidáció kultúrpolitikája, a modern film paradigmája, a szerzői elmélet hazai térnyerése, az intézményi- és technikai változások és egy új generáció színrelépése, illetve velük a generációs szemlélet előretörése vezetett. Mindezek alapozták meg azt, hogy a nevelődési narratíva kardinális elbeszélői mód legyen a magyar új hullám filmjeiben². A kurzus során megvizsgáljuk azt a feltételezést³ is, mely szerint a nevelődési narratíva a modernista forma meghatározó paradigmája, azaz a szubjektivitás és a reflexió elemei hangsúlyosak lesznek ezekben az alkotásokban.

Az első órán a Rákosi-diktatúra (szűkebb értelemben 1949-1953, tágabb értelemben 1948-1956), valamint a Kádár-rendszer (1956-1989) politikai berendezkedésének legfőbb jellemzőit ismertetem, legfőképpen a filmek által ábrázolt, a korszakot átszövő jelenségek bemutatását érintjük. A mélysztalínista Rákosi-rendszert a Szovjetuniótól való ideológiai-politikai-gazdasági függés jellemzi. Emellett a személyi kultusz, a koncepciók perek, a mezőgazdaság erőszakos kollektivizálása és az „*aki nincs velünk, az ellenünk van*” elve határozza meg ezt az érárt. (Kádár János idejében ez a szlogen „*aki nincs ellenünk, az velünk van*” mondásra cserélődik.) A kádári konszolidáció néven ismert periódusban a diktatúra totálisból autoriter jellegűvé vált, tehát kevésbé volt represszív, azaz megtorló. Fontos, hogy a reformok korrektív jellegűek, perspektívái látzólagosak⁴. A kádári alku szerint a közvetlen politizálás helyett óvatos életszínvonal emelés következik be, és az emberek a legvidámabb barakk országában élnek, a fridzsider-szocializmus és a gulyáskommunizmus díszletei között.

¹ Idézi: VARGA Balázs, Szeizmográf. A művészfilm-közönségfilm vita, a hatvanas évek magyar filmje és a Kádár-korszak első felének kulturális nyilvánossága, *Metropolis*, 2019 ősz, 62-78.

² MILOJEV Zsanett, *Ifjúkori modern önarcképek - a Bildung narratíva megjelenése a magyar újhullám filmjeiben* = KAJOS Luca Fanni, szerk., X. Jubileumi Interdiszciplináris Konferencia Tanulmánykötet, Pécs, Pécsi Doktorandusz Önkormányzat, 2021, 576-589.

³ Ezt a kérdést részletesen kifejtem itt: MILOJEV, *Ifjúkori...*, 2021.

⁴ A „hatvanas évek” Magyarországon, RAINER M. János, szerk., Budapest, 56-os Intézet, 2004, 12.

Fontos kiemelni a társadalmi mobilitás jelenségét. Ebben az időszakban sok vidéken élő, paraszti sorból származó fiatal egyetemre megy, hátrahagyva saját gyökereiket és múltjukat új életet kezdenek a városokban („*semmiben sem hinni, s igen sokat elérni*”⁵). Ezt a jelenséget nevezi György Péter „determinációmentes »szabadság élménynek«”⁶, s a korszak egyik legfigyelemreméltóbb vívmányaként aposztrofálja. Ez lesz az egyik meghatározó eleme a fiatalokról szóló nevelődési történeteknek.

Míg az itt vizsgált filmek történeti ideje a Rákosi-, és a Kádár-korszakra datálható, addig a filmek gyártási ideje kizárólag a Kádár-rendszerre korlátozódik. A magyar filmtörténeti korszakolás (itt használt) szempontja (is) azon alapul, hogy a magyar film sajátossága az, hogy a politikai rendszerek változásával korrelál. A Kádár-korszakon belül megkülönböztetjük az új hullám (1963-1969), a hetvenes (1969-től-?), és a nyolcvanas évek (?-1989-ig) filmművészetét. Ezek bemutatása a kurzus során a legfontosabb szakirodalmak alapján történik meg (pl.: Gelencsér Gábor: *A Titanic zenekara. Stílusok és irányzatok a hetvenes évek magyar filmművészetében*. Budapest: Osiris, 2002.; Gelencsér Gábor: *Oldások és kötések. Alkotói poétikák a hatvanas évek magyar filmművészetében*. In: Gelencsér Gábor (szerk.): *Az eredendő máshol. Magyar filmes szövegek*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2014. pp. 32–45.; Varga Balázs: *Párbeszéd kora. A hatvanas évek magyar filmje*. In: Rainer M. János (szerk.): *A „hatvanas évek” Magyarországon*. Budapest: 56-os Intézet, 2004. pp. 427–446.; Gelencsér Gábor: *Hagyomány, emlékezés, válság. Modernizmus és irodalom a hatvanas évek magyar filmművészetében*. <https://uj.apertura.hu/2013/tel/gelencser-hagyomany-emlekezés-valsag-modernizmus-es-irodalom-a-hatvanas-evék-magyar-filmművészetében/> Utolsó letöltés ideje: 2022. július 17.).

Fontos kiemelni, hogy a kádári konszolidáció okozta enyhülés következtében és Hruscsov bukásának köszönhetően a hatvanas években bizonyos fenntartásokkal ugyan, de a rendezők érinthettek korábban nem támogatott témákat (ötvenes évek, 56-os forradalom), tehát a politikai elit bizonyos engedményeket tett a filmesek és a tágabb értelemben vett kultúra emblematikus képviselői felé is. Fontos, hogy már lehetett beszélni az ötvenes évek mélysztalínista diktatúrájáról, ám a lehetséges történelmi folytonosságról, vagyis a Rákosi-korszak és a Kádár-rendszer közötti hasonlóságokra tilos volt reflektálniuk az alkotóknak. Kiemelendő, hogy mindezt a 3T néven ismertté vált művészet- és értelmiségpolitika koordinátái között tehették meg. A rendszerváltáshoz közeledvén ez a szemléletmód fog enyhülni, és az alkotói szabad önkifejezés egyre inkább teret nyerhetett a művészetekben.

A kurzus legfontosabb célkitűzése az, hogy megvizsgáljuk, mit lehetett elmondani és hogyan az ötvenes és hatvanas évek ifjúságáról

⁵ György Péter, *Kádár köpönyege*, Budapest, Magvető, 2005, 51.

⁶ Uo.

a Kádár-korszak elejétől a végéig a fiatalok nevelődési történeteinek keresztül a film intézménytörténeti és cenzurális változásaival összefüggésben.

A magyar új hullámban megjelent nevelődési történet az irodalomból jól ismert fejlődésregény, nevelődési regény vagy más néven Bildungsroman műfajával rokonítható, melynek középpontjában a protagonista Bildungja, azaz nevelődése áll. A kurzus során a legfontosabb irodalomelméleti és műfajelméleti munkákat is áttekintjük, hogy a témához kapcsolódó főbb megközelítéseket megismerjük, és amelyet a korpusz indokol, mi is átvegyük. Kitérünk Wilhelm Dilthey *Élmény és költészet*⁷ című munkája, melyet elsőként tartanak számon a fejlődésregényről írt tudományos munkák között. A szerző definíciója szerint a Bildungsroman – melyet jellemzően német műfajként azonosít – egy olyan fiatalember története, aki az élet különböző szakaszaiban bizonyos változásokon megy keresztül (szerelem, barátság, harc), és végül megtalálja a helyét a világban. Bahtyin a nevelődési regényt olyan szövegformaként határozza meg, amelyben „a hős megváltozása szüzséképző jelentőségre tesz szert”⁸. Az órán ezt a definíciót használjuk a jelenség meghatározására. Franco Moretti könyve⁹ a téma alappreferencia pontja: értelmezésében a nevelődési regény a modernitás szimbolikus formája. Hangsúlyozza a társadalomba való integrációt és a fejlődés lehetőségét, és ezáltal mintát nyújt a fiatalság számára. Ezt követően a filmtudományban megjelent műfajok (coming-of-age, teen film, teenpics, rites-de-passages filmek, cinematic Bildungsroman) definíciót vizsgáljuk meg, alapvetően az angolszász nyelvterületen megjelent könyvek alapján (pl. Catherine Driscoll: *Teen Film: A Critical Introduction*. London: Berg, 2011; Anne Hardcastle (szerk.): *Coming of Age on Film: Stories of Transformations in World Cinema*. Cambridge Scholars Publishing, 2009.). Megpróbálunk választ keresni arra, hogy egy jelenség leírására miért van ennyi fogalom, miért hiányzik ez a műfaj a műfajelméleti munkák nagy részéből¹⁰, és miért nem történt meg ennek a tematikának a feldolgozása akár a magyar, akár az európai filmtörténet összefüggésben¹¹.

⁷ Wilhelm DILTHEY, *Élmény és költészet*, Budapest, Franklin-Társulat, 1925.

⁸ Mihail Mihajlovics BAHTYIN, *A nevelődési regény és jelentősége a realizmus történetében = UŐ., A beszéd és a valóság, Filozófiai és beszédelméleti írások*, Budapest, Gondolat, 1976, 436.

⁹ Franco MORETTI, *The way of the world. The Bildungsroman in European Culture*, London, Verso, 1987.

¹⁰ Erről részletesen lásd: Matthew P SCHMIDT, *Coming of age in American Cinema. Modern youth film as genre*, Doctoral dissertation, University of Massachusetts, 2002.

<https://scholarworks.umass.edu/dissertations/AI3056276/>

Utolsó letöltés: 2022. április 15.

¹¹ Kivételt képez el alól például Imre Anikó egy tanulmánya (IMRE Anikó, *The Age of Transition: Angels and Blockers in Recent Eastern and Central European Films* = Timothy SHARY – Alexandra SEIBEL, *Youth culture in global cinema*, University of Texas Press, 2007, 71-87.

A fiatalok reprezentációja a szocialista-realista filmekben kizárólag az osztályközpontú szemlélettel összefüggésben jelent meg¹². Azaz a protagonista fiatalsága okán nem, de munkás, paraszt- vagy értelmiségi helyzete jogán megjelenhetett a sematizmus korszakában (pl. Keleti Márton: *Civil a pályán* [1952], *Ifjú szívvel* [1953]). Ezekben a történetekben még nincs fejlődésdramaturgia, azaz a változás még nem a főszereplő sajátja, sokkal inkább egyetlen eszmélési pontba sűrűsödik. A hatvanas években már a főszereplő fiatalok változása áll a nevelődési történetek középpontjában, tehát ekkortól fogva beszélhetünk Bildung narratíváról. Ezt erősíti, hogy a hatvanas években az ifjúság már saját jogán is megjelenik a filmvászonon: a gondolatai (személyesség), az élményei (önéletrajziség), a zenéi (beat-kultúra), a filmjei (reflexivitás) mind-mind előtérbe kerülnek, azaz az egyéni, szubjektív élmények felülírják a társadalmi-kollektív, osztályközpontú, ideológiavezérelt megközelítésmódot. A hetvenes években a fiatalokra „az örökös serdületlenség állapota”¹³ jellemző (ld. pl. Jeles András: *A kis Valentinó* [1979]): a folyamatszerűség megszűnik, a változatlanság lesz a jellemző. Ez az állapot az 1968-as Prágai Tavasz eseményekhez köthető. Ennek következtében a hetvenes évek (film)művészetére a reformok reménytelensége nyomán az általános kiábrándultság, a változatlanság és a szereplők passzivitása lesz jellemző. A nyolcvanas években megjelent, fiatalokról szóló filmek közül a *Megáll az időben* Dini Bildungjának eredménye egy leépülés-történet: ez a fejlődés nélküli perspektíva önmagában hordozza a Kádár-rendszerre jellemző mozdulatlanságot.

A kurzus során Jancsó Miklós *Oldás és kötés* (1963) című filmjének mintaelemzésén keresztül mutatok be egy lehetséges értelmezési stratégiát a nevelődési narratíva és a modernista forma összefonódására. Ezt követően az ötvenes évek fiataljait reprezentáló filmek közül a következőket elemezzük: Gaál István: *Zöldár* (1965), Sára Sándor: *Feldobott kő* (1968), Sándor Pál: *Szerencsés Dániel* (1982), Gábor Pál: *Angi Vera* (1978), Mészáros Márta: *Napló gyermekeimnek* (1982), *Napló szerelmeimnek I-II.* (1987). Itt elemezzük Szabó István: *Apa – egy hit naplója* (1966) és Szabó István: *Szerelmesfilm* (1970) című alkotásait is, melyek azonban nem tisztán a Rákosi-rendszerben játszódnak. Itt érdemes különbséget tenni a hatvanas években készült, valamint a hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején forgatott, az ún. „ötvenes évek” filmek között. Kovács András Bálint¹⁴ amellet érvel, hogy míg az 1960-as években az 1950-es évekről készült filmek a saját és az előző évtized közötti történelmi folytonosságot, kölcsönös átjárhatóságot hangsúlyozzák, addig az 1970-es évek vége felé megjelenő úgynevezett „ötvenes évek filmek” ciklusa a traumatikus 1950-es éveket hermetikus, távoli világgá változtatja, pusztán metaforájává annak az identitásválságnak, egzisztenciális

¹² HIRSCH Tibor, Kontroll alatt. Kádár kori fiatalok, *Filmvilág*, 2013/9, 8-11.

¹³ Uo.

¹⁴ Kovács András Bálint, *A történelmi horror. Az erőszak ábrázolása a nyolcvanas évek magyar filmjeiben = UŐ., A film szerint a világ*, Budapest, Palatinus, 2002, 283-298.

szorongásnak, amely az 1970-es években a magyar szerzői filmes nemzedéket jellemzi. Tulajdonképpen ezt az alapgondolatot használja fel és gondolja tovább Murai András a *Film és kollektív emlékezet*¹⁵ című könyvének *Variációk az ötvenes évekre* című fejezetében, mely fontos alappilére lesz a kurzusnak.

A hatvanas évek fiataljait reprezentáló filmek közül a következőket elemezzük: Szabó István: *Álmodozások kora* (1963), Gaál István: *Sodrásban* (1964), Bacsó Péter: *Fejlövés* (1968), Herskó János: *Szevasz, Vera!* (1967), Banovich Tamás: *Ezek a fiatalok* (1967), Sándor Pál: *Bohóc a falon* (1967), Rózsa János – Kardos Ferenc: *Gyerekbetegségek* (1966), Mészáros Márta: *Szép leányok, ne sírjatok!* (1970), Gothár Péter: *Megáll az idő* (1981), Kovács János: *Cha-cha-cha* (1981). Ebben a korpuszban meg kell különböztetnünk az új hullám ideje alatt, valamint a nyolcvanas években készült filmeket. Az új hullám korszakában készült alkotások szinkron idejűek, vagyis a hatvanas évekről a hatvanas években még óvatosan beszélnek, majd a nyolcvanas évekből visszatekintő filmek ezt a korszakot politikailag merészebben és árnyaltabban ábrázolják. Erre természetesen a cenzúra enyhülése nyújtott lehetőséget. Annak ellenére, hogy az új hullámra általában jellemző a politikával való dialógusra való törekvés (Isd. cselekvő film, kérdező film), az itt elemzett filmek inkább a hatvanas évek fiataljainak egzisztenciális (*Sodrásban*), szakmai (*Álmodozások kora*), szerelmi (*Szevasz, Vera!*), szociológiai (*Fejlövés*), mentális (*Bohóc a falon, Gyerekbetegségek*), szubkulturális folyamatait (*Ezek a fiatalok, Szép leányok, ne sírjatok*) vizsgálja meg a felnőtté válással összefüggésben.

¹⁵ MURAI András, *Film és kollektív emlékezet*, Szombathely, Savaria University Press, 2008.

A kurzus teljesítéséhez szükséges irodalom

Általánosan a magyar filmtörténetre vonatkozó szövegek:

- Balogh Gyöngyi-Gyürey Vera-Honffy Pál: A magyar játékfilm története a kezdetektől 1990-ig. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 2004. pp. 92-273.
- Gelencsér Gábor: Oldások és kötések. Alkotói poétikák a hatvanas évek magyar filmművészetében. In: Gelencsér Gábor: Az eredendő máshol. Magyar filmes szólások. Budapest: Gondolat Kiadó, 2014. pp. 32-45.
- Gelencsér Gábor: A Titanic zenekara. Stílusok és irányzatok a hetvenes évek magyar filmművészetében. Budapest: Osiris, 2002.
- Gelencsér Gábor: Hagyomány, emlékezés, válság. Modernizmus és irodalom a hatvanas évek magyar filmművészetében. <https://www.apertura.hu/2013/tel/gelencser-hagyomany-emlekezes-valsag-modernizmus-es-irodalom-a-hatvanas-evек-magyar-filmmuveszeteben/> Utolsó letöltés ideje: 2022. január 13.
- Hirsch Tibor: Generációképek a magyar filmben a hatvanas évektől a rendszerváltásig. Kézirat.
- Hirsch Tibor: Ifjúságkép a 60-as évek magyar filmjeiben - 1. rész. Apák a fiúkról. Filmvilág (2018) no. 10. pp. 10-14.
- Hirsch Tibor: Ifjúságkép a 60-as évek magyar filmjeiben - 2. rész. Apák a fiúkról. Filmvilág (2018) no. 11. pp. 18-22.
- Hirsch Tibor: Kontroll alatt. Kádár kori fiatalok. Filmvilág (2013) no. 9. pp. 8-11.
- Kovács András Bálint: A történelmi horror. Az erőszak ábrázolása a nyolcvanas évek magyar filmjeiben. In: Kovács A. B.: A film szerint a világ. Budapest: Palatinus, 2002. pp. 283-298.
- Kovács András Bálint: „Öntudatlan rétegek». Ábrázolási konvenciók átalakulása a hetvenes évek magyar filmjeiben”. In: Kovács A. B.: A film szerint a világ. Budapest: Palatinus, 2002. pp. 183-239.
- Kovács András Bálint: Nyolcvanas évek: a romlás virágai. In: Kovács A. B.: A film szerint a világ. Budapest: Palatinus, 2002. pp. 240-282.
- Milojev Zsanett: Ifjúkori modern önarcképek - a Bildung narratíva megjelenése a magyar újhullám filmjeiben. In: Kajos Luca Fanni (szerk.): X. Jubileumi Interdiszciplináris Konferencia Tanulmánykötet. Pécs, 2021. pp. 576-589.
- Murai András: Film és kollektív emlékezet. Szombathely: Savaria University Press, 2008.
- Pernecky Géza: A szépség mítosza, a harmónia széttörése, a köznapok költészete. Magyar filmképek stílusváltozatai. In: Bíró Yvette (szerk.): Filmkultúra 1965-1973. Válogatás. Budapest: Századvég Kiadó, 1991. pp. 236-244.
- Petschnig Mária-Kéri László: Mire van idő? A 80-as évek filmjeinek társadalomképe. https://www.filmarchiv.hu/pdf/viewer.html?id=714&name=Filmkultura_1986_9.pdf Utolsó letöltés ideje: 2022. augusztus 31.
- Varga Balázs: Párbeszédnek kora. A hatvanas évek magyar filmje. In: Rainer M. János (szerk.): A „hatvanas évek” Magyarországon. Budapest: 56-os Intézet, 2004. pp. 427-446.

- Varga Balázs: Tűréshatár. Filmtörténet és cenzúrapolitika a hatvanas években. In: Kisantal Tamás-Menyhért Anna (szerk.): Művészet és hatalom. A Kádár-korszak művésze. Budapest: József Attila Kör-L'Harmattan, 2005. pp. 116–138.
- Vincze Teréz: Szóts István és a hatvanas évek magyar filmművészete. <https://www.metropolis.org.hu/sz-337-ts-istvan-es-a-hatvanas-evek-magyar-filmm-369-veszete-1> Utolsó letöltés ideje: 2022. október 10.
- Zsugán István: Szubjektív magyar filmtörténet (1964–1994). Budapest: Osiris-Századvég, 1994.

A téma megértéséhez fontos egyéb szövegek:

- Bahtyin, Mihail Mihajlovics: A nevelődési regény és jelentősége a realizmus történetében. In: Bahtyin, Mihail Mihajlovics: A beszéd és a valóság. Filozófiai és beszédelméleti írások. Budapest: Gondolat, 1976. pp. 419-479.
- Driscoll, Catherine: Teen film: a critical introduction. (Film genres). London: Berg Publishers, 2011.
- György Péter: A hatalom képzelete. Állami kultúra és művészet 1957-1980 között. Budapest: Magvető, 2014.
- György Péter: Kádár köpönyege. Budapest: Magvető, 2005. pp. 13-81.
- Horváth Sándor: Kádár gyermekei. Ifjúsági lázadás a hatvanas években. Budapest: Nyitott Könyvműhely, 2009. pp. 10-18.
- Imre Anikó: The Age of Transition: Angels and Blockers in Recent Eastern and Central European Films. In: Timothy Shary-Alexandra Seibel (szerk.): Youth culture in global cinema. University of Texas Press, 2007. pp. 71-87.
- Lewis, Jon: The Road to Romance and Ruin: Teen Films and Youth Culture. New York-London: Routledge, 2015.
- Moretti, Franco: The way of the world. The Bildungsroman in European Culture. London: Verso, 1987.
- Rainer M. János (szerk.): A „hatvanas évek” Magyarországon. Budapest: 56-os Intézet, 2004.
- Róbert Péter-Valuch Tibor: Generációk a történelemben és a társadalomban. Politikatudományi Szemle 22 (2013) no. 4. pp. 116-139.
- Szalóky Melinda: Somewhere in Europe. Exile and orphanage in Post world war Hungarian cinema. In: Anikó Imre: East European Cinemas. New York: Routledge, 2005.

Az egyes filmek értelmezéséhez elengedhetetlen, ajánlott szövegek:

- Fazekas Eszter-Pintér Judit: Miénk a világ? Filmkultúra (1988) no. 6. pp. 39–51.
- Gelencsér Gábor: A gerely röptének íve. Gaál István és a magyar filmkultúra. In: Gelencsér Gábor: Az eredendő máshol. Budapest: Gondolat, 2014. pp. 46-55.
- Gelencsér Gábor: Káoszkeringő. Gothár Péter filmjei. Budapest: Novella, 2016.
- Milojev Zsanett: Álmodozások tere. Az Álmodozások kora és a Moszkva tér. Filmvilág (2020) no. 2. pp. 6-9.

- Parvulescu, Constantin: The Family of Victims: Stalinism Revisited in the 1980s. In: Uo: Orphans of the East. Postwar Eastern European Cinema and the Revolutionary Subject. Indiana University Press: 2015. pp. 118-138.
- Szekfü András: Az álmodozástól a meséig. Mozgó Világ (1977) no. 2. pp.78-86.
- Varga Balázs: Elágazások. Életpályák és társadalomkép Gaál István hatvanas évekbeli filmjeiben. Metropolis (2005) no. 3. pp. 36-48.
- Vincze Teréz: Szemközt a világmindenséggel. Tájébrázolás Gaál István filmjeiben. Metropolis (2005) no. 3. pp. 50-63.
- Vincze Teréz: Testek táguló keretben. térkonceptiók a magyar modernista filmben. http://real.mtak.hu/64597/1/VinczeT_Testek%20tagulo%20keretben_Zoom4.pdf
Utolsó letöltés ideje: 2022. október 10.

Konklúzió

A kurzus során a hallgatók érdeklődéssel fogadták a hozzájuk hasonló életkorú, bár más politikai berendezkedés között felnövő fiatalok történeteit. A diákok prezentációinak alkalmával bebizonyosodott, hogy a történelmi-politikai kontextus ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy a Rákosi-rendszer, vagy a Kádár-rendszer fiataljainak felnövekedéstörténeteit értő módon fogadják be. Feltűnő volt, hogy az általam megadott szakirodalom feldolgozása több diáknak nehezebbre esett, és a filmek elemzését ezek nélkül kísérelték meg. Utólag vált világossá számomra, hogy a prezentációkat érdemjeggyel kellett volna osztályoznom és beszámítanom az év végi jegybe, hiszen eltérő minőségű és befektetett energiát felmutató előadásokkal készültek a hallgatók. Így a prezentációnak és a fél év végi tesztnek az érdemjegye adhatta volna a félév teljesítésének realisabb képét, ahelyett, hogy csak a teszt eredménye számított bele a félév végi jegybe. A nevelődési markerek vizsgálatakor az bizonyosodott be, hogy nincs feltétlenül egyetértés abban, hogy melyik protagonista milyen események által válik felnőtté. Ez a konklúzió a doktori disszertációm megírásakor hasznos lehet, hiszen lehet, hogy a jelenség megközelítésmódjának bizonyos fokú problematikusságára mutat rá. Összességében a diákok aktívan vettek részt a kurzusokon és jó hangulatú szeminárium volt. Reményeim szerint a magyar történelem vizsgált periódusainak fiataljairól, a Kádár-rendszer filmtörténetéről és rajtuk keresztül saját magukról is tanultak új dolgokat a hallgatók a félév során.

Felhasznált irodalom

- Dilthey, Wilhelm: Élmény és költészet. Budapest: Franklin-Társulat, 1925.
- Bahtyin, Mihail Mihajlovics: A nevelődési regény és jelentősége a realizmus történetében. In: Bahtyin, Mihail Mihajlovics: A beszéd és a valóság. Filozófiai és beszédelméleti írások. Budapest: Gondolat, 1976.
- György Péter: Kádár köpönyege. Budapest: Magvető, 2005.
- Kovács András Bálint: A történelmi horror. Az erőszak ábrázolása a nyolcvanas évek magyar filmjeiben. In: Kovács A. B.: A film szerint a világ. Budapest: Palatinus, 2002.
- Moretti, Franco: The way of the world. The Bildungsroman in European Culture. London: Verso, 1987.
- Milojev Zsanett: Ifjúkori modern önarcképek - a Bildung narratíva megjelenése a magyar újhullám filmjeiben. In: Kajos Luca Fanni (szerk.): X. Jubileumi Interdiszciplináris Konferencia Tanulmánykötet. Pécs: Pécsi Doktorandusz Önkormányzat, 2021. pp. 576-589.
- Murai András: Film és kollektív emlékezet. Szombathely: Savaria University Press, 2008.
- Rainer M. János (szerk.): A „hatvanas évek” Magyarországon. Budapest: 56-os Intézet, 2004.
- Schmidt, Matthew P: Coming of age in American Cinema. Modern youth film as genre. <https://scholarworks.umass.edu/dissertations/AI3056276/> Utolsó letöltés: 2022. április 15.
- Varga Balázs: Szeizmográf. A művészfilm-közönségfilm vita, a hatvanas évek magyar filmje és a Kádár-korszak első felének kulturális nyilvánossága. Metropolis (2019) no. 3. pp. 62-78.